

„Od belvederského kruhu k Martinskej deklarácii

Úloha Milana Hodžu pri vzniku Československej republiky“

Príspevok, ktorý bol prezentovaný na stretnutí pobočky Spolku rodákov M.R.Štefánika v MKS Dunajská Lužná dňa 28. novembra 2014 pri príležitosti 96. výročia vzniku 1. ČSR

Matej Hanula, HÚ SAV

Zástoj Milana Rastislava Štefánika na procese, ktorý viedol v októbri 1918 k vzniku Československej republiky, netreba v tomto kruhu jeho rodákov veľmi pripomínať. Ide o príbeh slovenských dejín, ktorý je veľmi známy a obľúbený, napriek tragickému koncu jeho protagonistu totiž môžeme konštatovať, že jeho snaha sa skončila úspechom, čo nebýva vždy v dejinách Slovenska pravidlom. V minulých rokoch boli na tomto podujatí navyše účastníkmi za Historický ústav slovenskej akadémie vied takí znalci Štefánikových životných osudov, akými sú moji dvaja kolegovia z oddelenia novších dejín dr. Bohumila Ferenčuhová a dr. Michal Kšiňan. Prednáška o Štefánikovi by bola teda z mojej strany zbytočným dobíjaním sa do otvorených dverí. Príležitosť prehovoriť na tomto mieste by som však napriek tomu využil, aby som opätovne vyzdvihol kľúčový podiel M. R. Štefánika na vzniku československého štátu. Je iste nesporným faktom, že hlavou čs. zahraničného odboja, autorom jeho koncepcie a aj Štefánikom nepochybňovaným ideovým lídrom bol jeho niekdajší profesor z obdobia pražských štúdií Tomáš Garrigue Masaryk. Bez Štefánikových parížskych kontaktov by sa však Čs. národnej rade v Paríži hľadali cesty k predstaviteľom dohodových mocností nepochybne omnoho zložitejšie. Presvedčiť ich o správnosti zámeru odboja vytvoriť na troskách stáročnej monarchie nezávislý čs. štát bolo pritom pre realizáciu celého projektu kľúčové. Bez súhlasu štátov Dohody, teda predovšetkým Francúzska a Veľkej Británie, by ani po porážke Nemecka a jeho rakúsko-uhorského spojenca k prekresleniu politickej mapy Európy nikdy nebolo došlo. Musíme mať neustále na pamäti, že pri vstupe do vojny v roku 1914 nebolo ambíciou žiadneho dohodového štátu dunajskú monarchiu rozdeliť. Tento plán nachádzal odozvu len u niektorých málo vplyvných predstaviteľov ruského cárskeho dvora. Naopak, až do konca roku 1917 boli Francúzsko i Veľká Británia presvedčení, že zachovanie Rakúsko-Uhorska je nevyhnutným predpokladom pre stabilitu vývoja v strednej a juhovýchodnej Európe. Získať ich na svoju stranu bolo preto zo strany nielen československého, ale i ostatných zahraničných odbojových hnutí priam syzifovskou úlohou. Pre čs. odboj pri jej napĺňaní zohrali významnú úlohu čs. légie, ktoré sa postupne

vytvorili v Rusku, Francúzsku a Taliansku a v radoch ktorých bojovali za ešte oficiálne neexistujúci štát nielen ruskí a americkí krajanovia, ale aj zajatci z radov c. k. armády. A práve Štefánik zohral pri sformovaní légii vo všetkých spomínaných štátoch kľúčovú úlohu, pri ktorej ho s podobnou úspešnosťou mohol sotva niekto nahradiť. Slovom historika Ľubomíra Liptáka išlo jednoducho o správneho muža v správny čas na pravom mieste. Najmä sibírske vystúpenie čs. legionárov, pri ktorom na dlhé mesiace po bolševickej revolúcii ovládali transibírsku magistrálu, bolo jedným z hlavných faktorov, ktorý Dohodu presvedčil, že projektu česko-slovenského štátu treba dať šancu.

Dnes by som sa však viac ako Štefánikovi chcel venovať úlohe, ktorú zohral pri vzniku štátu iný významný slovenský politik prvej polovice 20. storočia a neskôr prvý Slovák zastávajúci funkciu predsedu vlády, ktorým bol Milan Hodža. Jeho zástoj pri vzniku republiky nebol pochopiteľne ani zďaleka taký zásadný, ako boli aktivity generála Štefánika. Svojimi činmi v rámci domáceho politického tábora však aj on nepochybne k rozbitiu monarchie významne prispel.

Milana Hodžu spájalo s jeho menovcom M. R. Štefánikom viacero faktorov. Okrem toho, že obaja boli synmi evanjelických kňazov, to bola aj koncepcnosť a cieľavedomosť, s ktorou sa do svojich verejných aktivít púšťali. Ich cesta k podpore myšlienky vytvoriť spoločný štát Čechov a Slovákov však bola rozdielna. Milan Hodža na rozdiel od Štefánika nikdy neštudoval v Prahe, ale vždy na školách v Uhorsku, takže aj k myšlienke česko-slovenskej spolupráce pristupoval z iných uhlov. Na rozdiel od generála sa do politiky nedostal po vedeckej a vojenskej kariére, ale ako homo politicus sa prejavoval ihneď po skončení právnických štúdií na budapeštianskej univerzite. Spoločne s ďalšími členmi hlasistickej generácie rozvíril Hodža už v prvom decéniu 20. storočia stojaté vody slovenskej politiky upnutej dovedy na Vajanského martinské centrum novými prístupmi a konceptmi. Dá sa povedať, že práve hlasisti vyviedli slovenskú politiku definitívne z predchádzajúceho marazmu pasívneho odporu voči uhorskej vládnej moci.

Hodža si bol vedomý, že na získanie obyvateľstva slovenského vidieka pre slovenské národné hnutie je treba prispôbiť mu aj jeho program. Bolo mu zrejmé, že sa to nedá dosiahnuť iba presadzovaním slovenských kultúrnych a politických práv, ale že tento slovenský program musí dostať aj hospodársky rozmer. Zo skutočnosti, že viac ako dve tretiny slovenského

obyvateľstva boli v tom čase zamestnané v poľnohospodárstve, Hodža vyvodil logický zámer, že slovenská politika sa musí orientovať prioritne na obhajobu záujmov roľníctva. Spolu s Pavlom Blahom, ktorý vyvíjal zakladaním spolkov a družstiev aktivity smerom na zlepšenie sociálneho a hospodárskeho postavenia roľníctva na západnom Slovensku, aj keď treba povedať, že každý z nich osobitne, položili už pred rokom 1914 základy slovenského agrárneho politického hnutia. Hoci prišlo k náznakom, že by sa tento prúd mohol sformovať na samostatnú politickú stranu, do vypuknutia 1. svetovej vojny k tomu nedošlo a slovenskí agrárci tak formálne zostávali stále na platforme Slovenskej národnej strany (SNS) zastrešujúcej všetky smery slovenskej politiky s výnimkou sociálno-demokratického, a od roku 1913 aj ľudového. Ich najvýznamnejším počinom na hospodárskom poli bolo založenie slovenskej družstevnej centrály so sídlom v Budapešti, ktorá tu sídlila od roku 1912.

Hodžova politická koncepcnosť sa prejavovala okrem iného i v jeho žurnalistickej činnosti. Od roku 1903 začal v Budapešti vydávať skutočne prvé politicky profilované slovenské noviny pod názvom *Slovenský týždenník*. Novinkou oproti dovtedajším slovenským periodikám bolo, že okrem publicistiky a beletrie prinášali vďaka budapeštianskemu sídlu redakcie i pravidelné spravodajstvo z diania na uhorskom sneme. Noviny sa stali Hodžovi platformou aj pre jeho úspešnú kandidatúru do uhorského snemu v roku 1905. Ako kandidát SNS bol zvolený v kulpínskom okrese medzi dolnozemskými Slovákami a Srbmi a vo veku 27 rokov tak vstúpil do veľkej politiky. Na pôde snemu nadväzoval kontakty s poslancami ostatných nemaďarských národností. Práve známosť s Rumunom Alexandruom Vaidom-Voevodom ako aj jeho prirodzené politické nadanie a zaujímavé názory ho priviedli do pozornosti následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este. Hodža sa tak stal súčasťou belvederského kruhu, ktorý bol akýmsi neformálnym poradným orgánom následníka trónu pre jeho zamýšľané ďalekosiahle reformy monarchie, v ktorých sa okrem iného počítalo aj s odstránením dualizmu a jeho nahradením nejakou formou federálneho usporiadania krajiny. Toto fórum bola zároveň vďaka Hodžovi príležitosťou na prezentáciu názorov a postrehov Slovákov na dianie v monarchii a zásluhou neho sa od roku 1867 neustále upadajúce povedomie viedenských kruhov o Slovákoch predsa len celkom nevytratilo. O viedenskú pozíciu Hodžu nepripravili ani neúspešné voľby z roku 1910. Hodža tentoraz kandidoval v senickom okrese, ale aj vďaka obštrukciám vládneho kandidáta svoj poslanecký mandát neobhájil.

Keď prišlo 28. júna 1914 k osudnému sarajevskému atentátu, slovenská politická elita ani verejnosť nemala ani páru o tom, že sa spúšťa proces, na ktorého konci bude vznik nového štátu. Práve naopak, smútok slovenskej politickej reprezentácie takmer bez výnimky nad smrťou arcivojvodu bol nefalšovaný. S jeho osobou sa totiž spájali nádeje na reformy a prestavbu monarchie, ktoré by priniesli viac práv a väčšiu možnosť národného vývoja aj Slovákom. Neprekvapuje preto, že na venci slovenskej delegácie na pohrebe Františka Ferdinanda svietil na slovenskej trikolóre nápis „Veľkej nádeji, očakávanej silnej zášтите, hlbokoskormútení Slováci“.

Príspevok triumvirátu vedenia zahraničného odboja v zložení Masaryk – Štefánik – Beneš k vytvoreniu čs. štátu bol samozrejme zásadný a určujúci. Bez prispenia domácich politických predstaviteľov v českých krajinách i na Slovensku, ktorí sa v záverečnom roku vojnového konfliktu bezvýhradne postavili za koncepciu zahraničného odboja počítajúcu s rozbitím monarchie a vytvorením samostatného Československa, by bol však tento zámer len ťažko realizovateľný. Predstavitelia Dohody totiž vyžadovali potvrdenie, že za programom zahraničného odboja stoja aj domáci politickí reprezentanti. Ich zástoj vrátane Hodžu pri vytvorení republiky bol preto takisto veľmi dôležitý.

Nechýbalo pritom veľa a Hodžova nielen politická kariéra, ale celý jeho životný príbeh mohol byť spečatený už v prvom roku vojnového konfliktu. Rovnako ako ostatní zástupcovia politickej elity Slovenska, takisto Hodža privítal vyhlásenie vedenia SNS o politickej pasivite. Slovenský politický tábor sa tak chcel vyhnúť tomu, aby musel počas konfliktu prichádzať s vyhláseniami na podporu uhorskej vládnej moci. Hodžu to však neodradilo od toho, aby vo svojom *Slovenskom týždenníku* publikoval článok pod názvom *A títo chcú vojnu*, v ktorom ohlasoval pád monarchie rezultujúci z vojenskej porážky v črtajúcom sa svetovom konflikte. Tieto slová sa ukázali byť veľmi prorocké, vo vybičovanej atmosfére falošnej vojnovnej hystérie a vlastenectva však ich autorovi hrozil v auguste 1914 trest smrti. Po mobilizácii k trenčianskemu honvédkemu pluku bol Hodža zatknutý, obvinený zo šírenia protivojnovej propagandy a organizovania vzbury a odoslaný pred prešporský divízny súd. Ten však napokon dôvod na jeho odsúdenie nenašiel. Skutočnosťou zrejme bolo, že si netrúfal zakročiť proti známemu politikovi a bývalému poslancovi. Hodžu tak s najväčšou pravdepodobnosťou zachránili jeho predvojnové politické aktivity.

Ako menšia forma trestu prišlo Hodžovi následné prevelenie do Vesprému, kde mu napriek absolvovaniu dôstojníckej školy hrozilo neustále odvelenie na front. Pôsobil tu izolovaný od slovenského prostredia bez pravidelných stykov s ostatnými slovenskými politikmi. Vyslobodením sa preňho stalo prevelenie na vojenský cenzorský úrad do Viedne v auguste 1915, kde začal pôsobiť na chorvátskom oddelení. Predurčovali ho na to jeho jazykové znalosti, veď okrem bulharčiny a slovinčiny ovládal všetky slovanského jazyky a okrem toho i maďarčinu, nemčinu, francúzštinu a angličtinu. Na úrade sa zhromažďovali všetky listy prichádzajúce z bojísk a kontrolovali sa pred odoslaním adresátom. Táto pozícia Hodžu definitívne počas vojny zachránila pred pobytom na fronte a pôsobenie v hlavnom meste monarchie mu navyše dalo príležitosť pokračovať v rozvíjaní svojich politických aktivít.

Vo Viedni sa nielen zbierali informácie o dianí v celej monarchii, na bojiskách svetovej vojny či o zákulisnom dianí v jednotlivých krajinách zúčastňujúcich sa bojových operácií. Hodža tu navyše mohol naďalej udržiavať svoje kontakty s viedenskými vládnymi kruhmi a pôsobili tu ďalší významní predstavitelia slovenského politického tábora, napríklad Kornel Stodola a sociálny demokrat Ivan Dérer. Na rozhovoroch konaných pravidelne vo viedenskom byte Kornela Stodolu sa navyše pomerne pravidelne zúčastňovali aj ďalší slovenskí predstavitelia dochádzajúci do hlavného mesta, medzi ktorými boli napríklad Matúš Dula, Samuel Zoch, Milan Ivanka, Vavro Šrobár, Fedor Houdek, Ľudovít Okánik, Anton Štefánek, František Votruba a ďalší. V porovnaní so svojím pôsobením vo Vespréme sa tak Hodža mohol naplno oddávať svojej politickej činnosti, ktorá sa stala už pred rokom 1914 hlavnou náplňou jeho života.

Pre budúce kroky na ceste k utvoreniu spoločného čs. štátu bolo samozrejme významným faktom, že vo Viedni sídlila Ríšska rada, na ktorej pôsobil početný tábor českých poslancov. Hodža tak naplno nadviazal kontakty aj s nimi a obe strany si v hlavnom meste monarchie vymieňali informácie o dianí vo svojich krajinách. Utvárali sa tu putá, ktorá mali pretrvať aj v období medzivojnovnej republiky, z Hodžovej strany išlo najmä o priateľstvá s viacerými poslancami českej agrárnej strany.

Význam kontaktov s ostatnými slovenskými politikmi sa ukázal, pri zamietavom stanovisku k úsiliu uhorských vládných kruhov snažiacich sa primäť slovenských politikov vyslať reprezentáciu k predsedovi vlády Istvánovi Tiszovi. Podarilo sa tak zabrániť tomu, aby bola

prípadná návšteva vykladaná ako dôkaz lojality Slovákov k Uhorsku, čo by rozhodne neposlúžilo snahám zahraničného odboja. Koncom roka 1916 a začiatkom roka 1917 už bola evidentným faktom aj čoraz väčšia koordinácia postupu slovenských viedenských zástupcov s českými partnermi. V tom čase sa k Hodžovi dostali okrem iného aj informácie o čs. zahraničnom odboji a úlohe, ktorú v ňom zohrával M. R. Štefánik. Hodža si však v tomto období ešte kládol otázku, či bude monarchia medzi mŕtvymi, alebo iba medzi ťažko ranenými obeťami prebiehajúcej vojny. Znamenalo to, či sa v nejakej forme pretvorí a pretrvá aj po skončení vojny, alebo či monarchiu vojenská porážka definitívne rozbije.

Na rozdiel od Vavra Šrobára, Pavla Blaha či Antona Štefánka zaujal Hodža k štátoprávnenému vyhláseniu českých poslancov z mája 1917, v ktorom žiadali riešenie českej otázky v monarchii rozšírením českého štátu aj na uhorskú vetvu čs. národa, ešte zdržanlivý. Okrem v tom čase ešte nejasného postoja Dohody k rozbitiu monarchie a neistého definitívneho výsledku vojny ho k tomu iste predurčoval aj fakt, že bol stále príslušníkom c. k. armády a akýkoľvek podobný prejav by sa mohol hodnotiť z jeho strany ako vlastizrada. Dôležitým úspechom domáceho odboja bola najmä skutočnosť, že sa uhorskej vládnej moci nepodarilo slovenských politikov prinútiť toto vyhlásenie verejne odsúdiť. Bol to dôkaz, že slovensko-česká spolupráca už v tom čase intenzívne prebiehala.

Na jar 1918 však už pod dojmom vývoja situácie na bojiskách a čoraz silnejúcej pozície zahraničného odboja prechádza Hodža definitívne na stanovisko vytvorenia čs. štátu. Vytvára aktivity na opätovné pretvorenie *Slovenského týždenníka* na politické periodikum a po štvorročnej odmlke začína publikovať nielen na jeho stránkach, ale aj v *Národných novinách* a na stránkach denníka českých agrárnikov *Venkov*. Koncom marca 1918 ho navyše vo Viedni vyhľadal člen českej Maffie, teda zástupca čs. zahraničného odboja v českých krajinách, Přemysl Šámal. Vyzval ho, aby Slováci verejne deklarovali svoju podporu čs. štátnemu zjednoteniu, čo bolo stanovisko požadované vedením zahraničného odboja. Chcelo ho použiť ako argument v rokovaniach s dohodovými politikmi. Hodžovi sa v apríli podarilo z Viedne uvoľniť a podnikol cestu po Slovensku, kde sa o nutnosti takéhoto prejavu snažil presvedčiť popredných predstaviteľov SNS. Cesta sa však neskončila úspechom. Omnoho šťastnejší bol pri napĺňaní rovnakej úlohy Vavro Šrobár. V spolupráci so sociálnymi demokratmi sa mu podarilo prepašovať do ich prvomájovej mikulášskej rezolúcie formuláciu požadujúcu zjednotenie Čechov a Slovákov v jednom štáte. Hodža Šrobárov úspech

s nadšením privítal, veď išlo o prvý verejný ohlas Slovákov za sebaurčovací právo a čs. štátne zjednotenie počas vojny. Text publikoval začiatkom mája v *Slovenskom týždenníku*, formuláciu o „uhorskej vetve čs. kmeňa“ však z taktických dôvodov nahradil termínom „slovenský národ“.

Vojenské povinnosti vo Viedni neumožnili Hodžovi zúčastniť sa májových jubilejných osláv českého národného divadla v Prahe, kde sa zo strany slovenských účastníkov deklarovala vôľa vytvoriť spoločný štát ani prelomovej dôvernej porady SNS v Martine 24. mája 1918. Jej účastníci prijali definitívne uznesenie o rozchode s Maďarmi a podporili koncepciu utvorenia čs. štátu. V letných a septembrových dňoch vyvíjal iniciatívu na vytvorenie Slovenskej národnej rady (SNR), ako reprezentatívneho orgánu Slovákov. Išlo o myšlienku pochádzajúcu ešte z roku 1914, ktorú sa však vtedy po vypuknutí vojny nepodarilo zrealizovať. Hodža zdôrazňoval, že v pohnutých a dynamických dňoch roka 1918 je jej ustanovenie pre zosúladenie krkov slovenskej politickej reprezentácie nevyhnutnosťou a prízvukoval, aby sa v nej rátať aj so zástupcami sociálnych demokratov a ľudovej strany.

O rastúcej autorite Hodžu v slovenskom politickom tábore dobre vypovedá fakt, že koncom októbra 1918 ho Kornel Stodola navrhoval ako slovenského zástupcu do delegácie českých politikov, ktorá odchádzala do Ženevy na rokovania o usporiadaní budúceho česko-slovenského štátu s Edvardom Benešom. Hodžu však povinnosti v tom čase viedli do Budapešti, odkiaľ sa večer 30. októbra presunul do Martina, kde bola niekoľko hodín predtým prijatá deklarácia požadujúca v mene slovenského národa vytvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. Zároveň tu došlo k utvoreniu 20-člennej SNR s 12-členným výkonným výborom. Hodža stihol ešte večer urobiť posledné dva zásahy do definitívnej podoby deklarácie. Z pôvodného textu sa vypustila časť, kde sa požadovalo pre Slovákov osobité zastúpenie na plánovanej mierovej konferencii a vsunulo sa odvolanie na nótu rakúsko-uhorského ministra zahraničia Andrássyho americkému prezidentovi z 27. októbra, z ktorej obsahom sa predtým Hodža oboznámil v Budapešti.

Aj Hodžova úloha pri prijatí Martinskej deklarácie je jasným dôkazom authority, s ktorou vstupoval na pôdu novej republiky. Stal sa v nej najčastejším ministrom spomedzi Slovákov, pre tragickú udalosť zo 4. mája 1919 sa však nikdy so Štefánikom na spoločnom rokovaní

vládneho kabinetu nestretol. Jeho zásluhy o vznik republiky však nezabúdala pri žiadnom výročí jej vzniku či tragickej nehody generála zdôrazňovať.

Literatúra:

CAMBEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža*. Bratislava : Veda, 2001, 234 s.

BARTLOVÁ, Alena – THURZO, Ivan. *Slovenský Perikles. Náčrt životnej cesty Milana Hodžu, prvého slovenského predsedu vlády ČSR*. Bratislava: vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2008, 248 s.

HRONSKÝ, Marián. Politická angažovanosť Milana Hodžu v národnooslobodzovacom zápase za prvej svetovej vojny. In PEKNÍK, Miroslav. *Milan Hodža politik a žurnalista*. Bratislava: Ústav politických vied SAV; Veda, 2008, s. 105-116.

KOVÁČ, Dušan a kol. *Prvá svetová vojna 1914 – 1918 : Slovensko v 20. storočí II*. Bratislava : Veda, 2008, 326 s.

Mgr. Matej Hanula PhD. (1977) je vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa dejinami Slovenska v 1. polovici 20. storočia s dôrazom na slovenské agrárne politické hnutie.